

Inleiding

- 1 Spinoza in de canon van Nederland • 15
- 2 Vier perioden: vier beelden van Spinoza • 18
- 3 Het spinozisme een richtsnoer voor de moderne mens • 28

I De filosoof als kind van zijn tijd: Spinoza en Descartes

- 1 Spinoza de eenzame profeet: het beeld sinds de Romantiek • 33
- 2 Kabbala, Stoa of Descartes • 36
- 3 Een 'joodse', dat wil zeggen kabbalistische wijsgeer • 38
- 4 De Stoa • 46
- 5 Descartes en het Nederlands cartesianisme • 49
  - 5.1 Theologisch cartesianisme • 54
  - 5.2 Cartesiaanse ethici • 58
  - 5.3 Politiek cartesianisme • 61
  - 5.4 *Libertas philosophandi* • 65
  - 5.5 Verdraagzaamheid • 67

II Spinoza's kring

- 1 Nieuwlichters • 73
- 2 Doopsgezinde kooplui rond Spinoza: Jelles • 77
  - 2.1.1 Radicaal protestantisme en de ware filosofie • 80
  - 2.1.2 Zonder rede geen geloof • 83
  - 2.1.3 Unitarisme • 87
  - 2.1.4 Religie zonder wonderen en mysteries • 89
- 2.2 Ballings *Licht op den kandelaar* • 91
- 3 Academici rond Spinoza • 93
  - 3.1 De gebroeders Koerbagh: martelaren voor het spinozisme • 94
  - 3.2 Lodewijk Meijer • 103
    - 3.2.1 Het failliet van het gereformeerd humanisme • 111
- 4 Cuffeler: filosofie als geneesmiddel voor lichaam en geest • 113
  - 4.1 Logica -115
  - 4.2 Praktische filosofie en Bijbelkritiek • 121
  - 4.3 Methode • 124
- 5 5.1 Een spinozist op de kansel: Frederik van Leenhof • 129
- 5.2 Ander kerkelijk spinozisme • 135
- 6 Epiloog • 141

III Spinoza's eerste critici

- 1 De mislukte immuniseringsstrategie van de uitgevers • 147
- 2 De kritiek op de *Tractatus theologico-politicus* • 148
  - 2.1 Het Traktaat als politiek pamflet • 156
    - 2.1.1 Crisis van het cartesianisme • 157
    - 2.1.2 Het onderscheid tussen theologie en filosofie • 162
    - 2.1.3 Nut van de Bijbel • 167
    - 2.1.4 God • 170
    - 2.1.5 Politica • 173
- 3 3.1 De kritiek op de *Opera posthuma* vanuit de randgroepen: Yvon, Aubert de Versé en Poiret • 175

- 3.2 De wending tot de scholastiek. Bredenburg en Orobio de Castro • 189
  - 3.2.1 Orobio's *Certamen* • 195
- 3.3 Pierre Bayle • 198
  - 3.3.1 De scholastieke kritiek van Bayle • 202
- 3.4 Wittichius • 213
- 4 Empirisme versus spinozisme • 222
  - 4.1 Nieuwentijt • 227
    - 4.1.1 De methode • 229

IV De korte achttiende eeuw: Spinoza en het natuurrecht

- 1 De *philosophia experimentalis*: wetenschap los van religie • 237
- 2 Voorspel • 238
- 3 Fatalisme • 241
- 4 Utrechtse polemiek • 244
  - 4.1 Godsleer • 245
  - 4.2 Theocratie • 249
  - 4.3 Natuurrecht en de theologen • 253
- 5 De tegenaanval van de juristen • 257

V Het hervormde spinozisme van het einde der achttiende eeuw

- 1 Spinoza en de patriotten • 261
- 2 Een Nederlandse '*Spinozismusstreit*' • 268
  - 2.1 Hemsterhuis • 270
  - 2.2 Hennert • 275
    - 2.2.1 Bronnen • 279
    - 2.2.2 Een nieuw beeld • 280
      - 2.2.2.1 Idealisme • 281
      - 2.2.2.2 De doordenker • 284
      - 2.2.2.3 Ambivalentie: de ongeneeslijke ziekte van de metafysica - 285
  - 2.3 Nieuhoff • 288
- 3 De wijsbegeerte als levensleer • 292

VI De 'Gouden eeuw' van het spinozisme (1845-1885)

- 1 Een nieuw godsbegrip voor verlichte mensen • 297
- 2 2.1 De restauratie in Nederland (1815-1848): de halve eeuw van Heine • 298
  - 2.2 De wijsbegeerte tijdens Willem I (1813-1840) • 301
  - 2.3 Een taboe op Spinoza? • 305
  - 2.4 Spinoza en de Duitse wijsbegeerte en theologie • 306
- 3 De glorieuze jaren van het liberalisme (1848-1870) • 310
  - 3.1 Opzoomer • 312
  - 3.2 De leer der hartstochten bij Opzoomer en Burger • 317
  - 3.3 Een spinozistische godsdienstfilosofie • 325
  - 3.4 Scholten • 329
  - 3.5 Een stem tegen de liberale theologie • 334
- 4 De nadagen van het liberalisme (1870-1885) • 335
  - 4.1 Van Vlotens kritiek van de theologie • 338
  - 4.2 Van Vlotens idealistische geschiedfilosofie • 341
    - 4.2.1 *Korte Verhandeling* • 343
    - 4.2.2 *DeLevensbode* • 346
    - 4.2.3 Het standbeeld op de Paviljoensgracht • 349
    - 4.2.4 De editie van Spinoza's werken • 355

- 4.2.5 De monografie: *Benedictus de Spinoza* • 358
- 5 Twee critici • 366
  - 5.1 Spruijt • 366
  - 5.2 Gunning • 371
- 6 Spinoza of Kant • 376
- 7 Een levensleer voor wie niet meer kon bidden • 384

VII Spinoza en het Nederlandse jodendom (1880-1940)

- 1 Drie eeuwen verbanning • 389
- 2 Een joodse denker? • 391
- 3 De Pinto • 394
- 4 Geen joods en ook geen katholiek spinozisme • 396
  - 4.1 Hirsch • 397
  - 4.2 Spinoza's biografie • 400
- 5 Liberale joodse theologie • 403
- 6 Spinoza en het niet-georganiseerde jodendom • 409

VIII Het spinozisme in de letterkunde van Tachtig (1885-1920)

- 1 Spinoza en de dichters • 413
- 2 Spinoza en de kunst • 415
- 3 De beweging van Tachtig • 416
- 4 Frederik van Eeden • 423
  - 4.1 Van Eedens mystiek spinozisme • 426
- 5 Herman Gorter • 432
  - 5.1 Gorters spinozistische gedichten • 438
- 6 Albert Verwey • 445
  - 6.1 Verweys filosofisch idealisme • 450
  - 6.2 Verweys spinozisme • 453
- 7 Epigonen • 462
  - 7.1 Leopold • 462
    - 7.1.1 Leopolds Spinozastudies • 466
    - 7.1.2 Leopolds spinozistische poëzie • 469
  - 7.2 Van Suchtelen • 472
    - 7.2.1 Van Suchtelens spinozisme • 477

IX Spinozisme buiten Nederland (1900-1940)

- 1 De spinozistische internationale • 487
- 2 Frans spinozisme tussen 1890 en 1940 • 488
- 3 Duits spinozisme in het interbellum • 496
  - 3.1 Constantin Brunner • 499
    - 3.1.1 Brunners spinozisme • 500
  - 3.2 Carl Gebhardt • 503
    - 3.2.1 Gebhardts spinozisme • 506
- 4 Spinoza in de Engelstalige wereld • 508

X De 'zilveren tijd' van het spinozisme (1900-1940)

- 1
  - 1.1 Een wereldbeschouwelijk spinozisme • 519
  - 1.2 Spinozisme en idealisme • 526
- 2 De instrumenten: verenigingen, huizen, vieringen en tijdschriften • 528
  - 2.1 *Tijdschrift voor Wijsbegeerte* • 537
  - 2.2 *De Societas Spinozana* • 541

- 2.2.1.1 Het eerste tijdschrift van de *Societas Spinozana* • 544
- 2.2.1.2 Het tweede tijdschrift van de *Societas Spinozana* • 548
- 2.2.2 Het studiecentrum • 550
- 2.2.3 Congressen van de *Societas Spinozana* • 557
- 2.3 Andere congressen • 561
- 3 Vier propagandisten • 563
  - 3.1 Willem Meijer • 563
    - 3.1.1 Meijers spinozisme • 568
  - 3.2 Bierens de Haan • 575
    - 3.2.1 Idealisme van Bierens de Haan • 581
    - 3.2.2 Synthese van Spinoza en Kant • 586
    - 3.2.3 Bierens de Haans levensleer naar Spinoza • 590
  - 3.3 Leo Polak • 594
    - 3.3.1 Polaks spinozisme op kantiaanse voorwaarden • 602
  - 3.4 Johan Herman Carp • 606
    - 3.4.1 Spinoza of Hegel • 620
    - 3.4.2 Carps spinozisme • 622

XI De rehabilitatie van Spinoza na de Tweede Wereldoorlog

- 1 Eb en doortij • 631
- 2 De jaren veertig en vijftig • 633
  - 2.1 Het beeld van Spinoza bij filosofen • 640
  - 2.2 Johan Josef Boasson (1882-1967) • 640
    - 2.2.1 Boassons spinozisme • 644
  - 2.3 Ferdinand Sassen (1894-1971) • 647
    - 2.3.1 Ssassens Spinoza • 649
- 3 De jaren zestig • 650
  - 3.1 Frenkel Frank • 651
  - 3.2 Theun de Vries • 655
- 4 Toneelschrijvers en componisten over Spinoza na 1970 • 663
- 5 Academisch spinozisme (1970-1995) • 670
  - 5.1 De naoorlogse Spinoza-herdenkingen: 1977,1982 en 1997 • 674
  - 5.2 H.G. Hubbeling (1925-1986) • 687
    - 5.2.1 Hubbelings spinozisme • 690
  - 5.3 Cornelis de Deugd (1924-2010) • 695
    - 5.3.1 De Deugd als literatuurwetenschapper • 696
    - 5.3.2 De Deugd als filosoof • 698
    - 5.3.3 De Deugds spinozisme • 701
  - 5.4 Wim Klever (*1930) • 702
    - 5.4.1 Klevers dialectische periode • 708
    - 5.4.2 Klevers spinozisme • 709
- 6 Postmoderne climax • 717
  - 6.1 De neergang van het geleerd spinozisme • 722
  - 6.2 Een nieuwe wijsgerige beweging • 724
    - 6.2.1 Nieuwe vormen • 727
    - 6.2.2 Populariserende vertaling en eigentijdse hertalingen • 731

Slot. Het blijvende belang van Spinoza voor Nederland

- 1 De canon als inspiratiebron • 739
- 2 Het maatschappelijk belang van Spinoza's denken • 742
- 3 Spinozisme als wereldbeschouwing voor de moderne mens • 749

Noten • 756

Selectieve bibliografie • 806

Illustratieverantwoording • 810

Register • 814